

Monológ vagy párbeszéd?

Ez a rovat — már címénél, rendeltetésénél fogva — szellemi kapcsolatokat, szembesítéseket hivatott ösztönözni. Mondhatnám, per definitio- nem monológ-ellenes. Persze, nem ama meditációk elől zárkózunk el, amelyek benső vívódásokkal és útkeresésekkel oly gyakran kísérik az alkotók, a gondolkodó emberek küzdelmét a valóság fogalmi megragad-ásáért. Ezek egyébként igen gyakran párbeszédnek önmagukkal s az ellentmondások világgal. Az ilyen „monológ” termékeny és termékenyítő. Jaj azonban annak a művelődésnek, jaj annak az irodalomnak és tudománynak, melynek művelői sohasem találkozó vagy csak ritkán érintkező törekvéseket képviselnek.

A szellemi munkamegosztás egyre szűkebb pászmáin ügyködők szemellenzős, önelégült elszigetelődése egymástól komoly veszélyeket rejt magában, különösen manapság, az interferenciák, a tudományok és alkotási ágazatok közötti kölcsönhatások, határterületek sokasodásának korában. És még nagyobb ez a veszély, ha tünetei egy olyan nagyságú népcsoport kultúrájában mutatkoznak, mint a romániai magyarság. Az elzárkózás mindig sorvasztóan hat; a betekosodás, a vidékiesség, a szakmai torzulások melegágya. Művelődésünk legjobb hagyományai viszont a honiség és európaiság szerencsés ötvözetének, az enciklopédizmus, a szakmai elmélyülés szintézisének jegyében fogantak. Jól tudom, a XX. század második felében a polihisztorság már rég avitt, túlhaladott magatartássá vált. Ebben az értelemben Brassai Sámuel öröksége például csak a kegyelet tárgya lehet. Élő tradícióként érvényesülhet azonban Apáczai Csere János enciklopédizmusával egyetemben, ha a sokoldalú érdeklődés, a különböző tudományos és kulturális törekvések felkarolása és szembesítése felől közeledünk hozzá.

Mindezt azoknak a monológoknak kapcsán vetem papírra, amelyeket — pro domo — hol a filozófusok, hol a természettudósok, hol pedig az írók mondanak el rendszerint brancs-bélieknek. Az olvasó viszont legtöbb esetben közömbös marad e belterjes szakmai elmefuttatásokkal szemben. A kölcsönös érdektelenség még olyan esetekben is szigetelő közegként hat, amikor a terítékre került kérdés közérdekű s már természeténél fogva „szakma-közi”. Itt van az irodalomközpontúság utóbbi időben megszelleltetett problémája. Napvilágot látott néhány cikk, főként azoknak a tollából, akik ezt az egyoldalúságot kifogásolják, vagy enyhíteni kívánják. A visszhang azonban valahogy elmaradt. Az írók nem válaszoltak. Az irodalmi lapok szerkesztői sem vették fel a kesztyűt. Nem született vita, nem alakult ki a párbeszéd, amelyre

pedig e vonatkozásban is oly nagy szükség lenne művelődésünk további fejlődése végett.

Kit hibáztassunk? Az írókat, szerkesztőket, vagy talán a probléma megfogalmazóit? És miért hallgat a közönség, noha, hogy úgy mondjam, az ő bőrére megy a vásár? Ennyire elszoktunk volna a komoly vitától? Pedig milyen késhegyre menő polémiák zajlanak oldalakon át, hetilapok és folyóiratok egymást követő számaiban sokszor tucatrendű, gyakran ezoterikus kérdések körül, tág teret engedve sokszor a személyi elfogultságoknak és kicsinyes ambícióknak. (E kritikai megjegyzések természetesen a Korunkra is vonatkoznak.)

Ha irodalmi lapjaink szerepét vizsgáljuk a korszerű szocialista nemzetiségi tudat alakításában, nem lehet észre nem vennünk a tájékozódásukban, tematikájukban mutatkozó beszűkülést. Talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy alig akad Európa-szerte (a kifejezett szakközölnyöktől eltekintve) olyan irodalmi publikáció, amely annyira mellőzné a tudomány, a filozófia, a szociológia időszerű kérdéseit, mint az Utunk vagy az Igaz Szó. Az Előre (egyébként jól szerkesztett) vasárnapi mellékletét is ez az elzárkózás jellemzi. Pedig milyen sokat tehetnének a nagy példányszámban megjelenő napi- és hetilapok a modern világnézeti és tudományos műveltség fejlesztéséért. Nézzünk csak körül egy kicsit az országban. A Románia Literară rendszeresen közöl bölcséleti és társadalomtudományi cikkeket, a vidéki román kulturális sajtót sem akadályozza e törekvésében a Contemporanul ismert széles profilja. Hivatkozhatnék külföldi példákra is a Lettres françaises-től a Kortársig. De talán nem is ez a döntő. Meggyőzőbb érvek tartom, hogy a romániai magyarság létérdekei, korszerű művelődésének parancsoló követelményei igénylik a sokoldalú tájékozódást, állásfoglalást és lépéstartást a tudományos-műszaki forradalom, a nagy társadalmi metamorfózisok sorsdöntő kérdéseiben.

A Korunk egymaga nem tudja kielégíteni ezt a szükségletet, nem kompenzálhatja a máris aggasztó lemaradást értelmiségünk képzettségében. Évekkel ezelőtt C. P. Snow nagy vitákat kiváltó tanulmányában figyelmeztetett a humán és a természettudományos műveltség elszakadására. Mintha — mutatis mutandis — valamilyen hasonló jelenség mutatkozna most nálunk is; úr támadt értelmiségünk felkészültségében, érdeklődésében az egyre jobban felparcellázódó szakmai ismeretek és a szinte kizárólagos irodalmi betájoltság között. Ez az egyoldalúság már-már írástudóink értelmiségi mivoltát érinti. Az értelmiség helyével és szerepével foglalkozók között egyre nagyobb tért hódít ugyanis az a — szerintem helyes — felfogás, hogy különbséget kell tenni a művelődés alkotó, aktív hordozói, valamint ama szakemberek között, akik a társadalmi élet különböző területein technikai-végrehajtó funkciókat töltenek be. Értelmiséginek hovatovább csak az számít, aki — az adott társadalomban — sokoldalú műveltség birtokában haladó-humanista szellemű tevékenységet fejt ki.

A szakbarbár nyilván nem sorolható e kategóriába. Az is igaz, hogy az irodalmat kedvelő, a művészetek iránt érdeklődő orvos, agronómus, mérnök és technikus mindennek nevezhető, csak szakbarbárnak nem. De az a bizonyos haladó-humanista szellemű elkötelezettség, ami egyre

inkább a mai értelmiség meghatározó kritériumává válik, feltételezi és megköveteli a tájékozottságot, sőt az állásfoglalást korunk nagy társadalmi és ideológiai problémáiban.

Ha elemezni próbáljuk az említett tendencia kialakulását, nem hagyhatjuk figyelmen kívül — többek között — azt a körülményt sem, hogy az irodalmi lapjaink és mellékleteink szerkesztésében észlelhető elzárkózás eredetileg valamilyen védekezés is lehetett a tantételeket visszakerőrdőző cikkeikkel szemben. Úgy érzem, ez a jogos önvédelem azonban ma már elvesztette kezdeti szerepét. Nagy általánosságban tárgytalanná vált. Magyar nyelvű bölceleti, szociológiai és politológiai irodalmunk megszabadul a dogmatizmus, az apologetika béklyóitól és egyre inkább eleget tud tenni a szocialista nemzetiségi tudat alakításában, a haladó-humanista elkötelezettségű értelmiségi műveltsége gyarapításában reáháruló feladatoknak. Ezt az ígéretes kibontakozást viszont támogatni kell — a sürgető társadalmi rendelés szerkesztői közvetítésével is.

Nem irodalmunk tudatformáló, az önismeretet elősegítő szerepének tagadásáról vagy alábecsüléséről van szó. Ellenkezőleg, szívből kívánom e funkcióink minél hatékonyabb érvényesülését és szent meggyőződésemet, hogy jó úton halad e kívánt irányba. A Korunk tudatosan is támogatta annak a gondolati lírának és prózának a fellépését, amelytől elválaszthatatlan a filozofikum és epikum. Sajnos, egyelőre még csak ritkán van azonban alkalmunk a mai valóságot hitelesen, magas művészi színvonalon kifejező riportot, a dokumentáris irodalom valamely műfajához tartozó írást közölni. Ha kétségbevonhatatlanul megállapítható a bölceleti és etikai ihletés jótékony hatása regény-, novella- és drámatermésünk legsikerültebb alkotásaiban, a szociológiai érdeklődés és tájékozottság hiánya már negatívan érződik a dokumentumirodalom lemaradásában és ez már irodalmunk korszerűségének, hatékonyságának rovására megy.

A valóság mindig összetettebb, többretű, mint róla alkotott képünk. Így van ez valószínűleg művelődésünk esetében is. Hiszen már a nagy filozófiai és etikai kérdéseket feszegető újabb irodalmi alkotások — Bálint Tibor, Méliusz József, Páskándi Géza, Papp Ferenc, Szász János és Székely János regényei, Kocsis István, Páskándi drámái, Bajor Andor lírai szatírái, Bretter György és Páskándi bölceleti-etikai indítékú esszéi (figyelmet érdemel Dános Miklós írása is a közelmúlt súlyos erkölcsi konfliktusairól) — jelzik, hogy ebben a vonatkozásban a termékeny kölcsönhatások nem maradtak eredmény nélkül. Mi sem akadályozza már filozófusainkat abban, hogy a bölcelet és etika kategóriái felől közeledjenek e művekhez; az irodalmi alkotások értelmezése a filozófiatörténet legjobb hagyományai, számos jeles kortárs gondolkodó állandó törekvései közé tartozik. Biztos vagyok ugyanakkor abban is, hogy társadalomkutatásunk fellendülése előbb vagy utóbb ismét felébreszti az írók vállalkozó kedvét is az átalakuló Erdély új felfedezésére, az egész ország gyorsan változó valóságának felmérésére. Ebben erősítenek meg a — számban csekély, de súlyban annál jelentősebb — művek, melyek közt első helyen kell említenünk Nagy István

és Méliusz József nagyszabású dokumentum-értékű önéletrajzi vállalkozását, valamint Sütő András készülő vallomásának a szülőföld múltját és jelenét annak sorskérdéseiben megelevenítő fejezeteit. Úttörő vállalkozásnak számít Beke György, Fodor Sándor és Mikó Imre közös munkája a szociográfiai hitelű „Orbán Balázs nyomában“ és Izsák László kísérlete egy galeri társadalomlélektani bemutatására.

Az irodalom-központúságot nem az írókkal szemben, hanem velük együtt kell feloldanunk a romániai magyarság korszerű, sokoldalú, gazdagon tagolódó művelődésének kiteljesítésében. Ez a törekvés ugyanakkor az egész ország kultúráját gazdagítja, amelynek művelődésünk is szerves része.

Sabattini

◆ A szerény megnyitó beszéd háziünnepségnek mondotta a Székelyföld nagy fia, Orbán Balázs emlékére Székelyudvarhelyen, a Művelődési Házban rendezett emlékestet. Az emlékezés beszédben és felolvasásban, hegedűversenyben és kamarazenében, népdalban és balladában egybeötvöződött nyolc műsorszáma azonban olyan színvonalat testesített meg, amely bárhol méltán sikert arathatott volna. Mikó Imre emlékbeszédének magvát az az életrajzi részlet alkotta, mely a Korunk 1968. 7. számában jelent meg a szülőföld szerelmeséről. Ez bővült — messzebb mutatón — Szülőföld és nagyvilág témakörre, kiegészítve a nagy tájleíró alakját a szűkebb provincia kereteiből. Szemlér Ferenc és Molnos Lajos versei két nemzedék benyomásaival voltak helytállásról és egyetemes emberiről, Kányádi Sándor poémája pedig alkalom volt arra, hogy az est 140 esztendővel ezelőtt született hősét ma is élő hatásában villantsa fel, a ma költőjéhez hasonlultan. Fodor Sándor a legendák földjén, a Nyikó mentén vezette végig hallgatóságát, azt az érzést sugallva, amely szerint a történelem legendák nélkül olyan, mint a virág illat nélkül, azokat egyetlen néptől sem lehet elvitatni, mert halhatatlanok. Beke György — ugyancsak Orbán Balázs nyomdokain — Apáczai Cseréhez intézett (képzeltbeli találkozáson fogant) vallomását olvasta fel, idézeteiben máig tanulságos hangsúlyokkal az anyanyelvi oktatás jelentőségéről.

A műsor második felében a szülőföld és nagyvilág kettősége ragyogott fel Balogh Ferenc hegedűversenyében (zongorán kísérte Kiss Judit). Székelyudvarhely művész-szülötte nemrég tért vissza amerikai körútról, s ezen az emlék-

A köztudatban, de még szakemberek körében is erősen tartja magát az a nézet, hogy naiv elképzelésekből és tudománytalan fantazmagóriákból a biológia Linné óta vált megalapozott, egzakt tudománnyá. Hasonlóképpen túloz az a Darwin és a darwinizmust fetisizáló felfogás, amely szerint csakis A fajok eredetének megjelenését (1859) lehet kiindulópontnak tekinteni. A valóság ennél sokkal bonyolultabb és árnyaltabb. Bogdan Stugren könyve* arra a nem könnyű feladatra vállalkozik, hogy a nézetek tarka sokféleségében rendet teremtsen. Címe szerint csupán a modern biológia egyik alap pillérének, az evolúció elvének századunkban kiteljesedett diadaláról értekeznek, valójában azonban a kérdés körül csoportosuló vagy csoportosítható problémáknak olyan átfogó, sokszempontú elemzését adja, hogy ennek hatósugara messze túlmutat saját szakterületén, és más tudományágak művelőinek tevékenységére is termékenyítőleg hat.

A könyv szemléletére a történeti-filozófiai hangütés a jellemző, mégis minden során érzik, hogy izzig-vérig biológus írta. Az első fejezet tulajdonképpen bevezető. Választott témájának egyetemes jelentőségét itt meghökkentően súlyos (de igaz!) adatok felsorakoztatásával húzza alá. Mert a biológiai evolúció törvényszerűségeinek mellőzése olyan katasztrófák árnyékát vetíti előre, hogy nem túlzás a szerző tragikomikusan csengő javaslata a „halálexír” fogalmának bevezetésére. A radioaktív szennyeződések hosszú távon ható genetikai ártalmait, a korszerű mezőgazdaság rovarirtó vegyszereinek nyaklók nélküli alkalmazása, a modern nagyipar melléktermékeinek levegőt, talajt és vizeket szennyező, egyre növekvő mennyisége — megannyi jelenség, amelyre a javasolt fogalom ráillik. Az élő és élettelen természet egyensúlyának fenntartása egyetlen módon lehetséges: a darwini elvek következetes tiszteletben tartásával. Legyen tehát a darwinizmus az embernek mint ipari nagyhatalomnak „külügyminisztere” a természettel folytatott csatározásaiban, nyilatkozzék — mérlegelve a lehetséges következményeket — jóval az alkalmazott tudományok hadseregének bevetése előtt! — teszi meg javaslatát Stugren —, különben az emberiség önkirtása rémlátók lázálmaiból valósággá válhat.

Az evolúciós elméletek genealógiáját kutatva a biológia őstörténetének útvesztőiben a totemizmusig megy vissza Stugren. Vitatható álláspont, legalábbis a felhozott példa kevéssé meggyőző. Mert ugyan miért volna zseniálisabb evolucionista az a primitív madagaszkári törzs, amely totemállatának az áje-áje nevű véznaújju makit választotta, mint a természeti népek bármelyike a legkülönfélébb totemállatokkal.

* Stugren, Bogdan: *Evoluționismul în secolul 20. Certitudini, divergențe, idealuri. Editura politică București, 1969.*

vagy mondjuk az albán szkipetárok ősei, akik a sas fiainak vallották magukat? A konvergencia itt látszólagos és alighanem merő véletlen. A történelmi idők kapuján átlépve viszont annál megnyerőbb nagyvonalúsággal foglalja egységbe, osztályozza és csoportosítja a szerző azt a hatalmas ismeretanyagot, amely a transzformizmus előzményének tekinthető.

Már az ókor és a középkor tudománytörténeti ártérkélezése is érdekes. Ráirányítja a figyelmet arra a tényre, hogy a közfelfogással ellentétben a fixizmus és a kreacionizmus tana ezekben a sötétnek nevezett évszázadokban nem állt olyan sziklaszárdán, amint azt az egymást ismétlő tankönyvek tanították. Az arab filozófusok gradációs elméletei, az iszlám mitológia talajából sarjadzva sok helyütt elvetik ugyan a sulykot, s az ásványoktól a növényeken, állatokon és az emberen át az angyalokig vezetik az evolúciós lépcsőzetet. Ez a bizarr természetfilozófia mégis figyelmet érdemel, mert sok rokon vonást mutat a leibnizi folytonosság elvével vagy a felvilágosodáskori természettudósok némelyikének felfogásával, sőt bevezeti a létért folyó küzdelem fogalmát is, amely később a darwini tanítás sarkköve lett. (A történeti hűség kedvéért persze hangsúlyoznunk kell, hogy Darwin az araboktól függetlenül, saját megfigyelései alapján jutott el koraszakos felfedezéséhez, hiszen a keresztény középkor Európájába ezek a tanok nem hatolhattak be, az újkor beköszöntére pedig már rég feledésbe merültek.)

Valódi világnézeti forradalmat a felvilágosodás korának gondolkodói hoztak, akik közül sokan (Diderot, Rousseau, Holbach, Voltaire) mint „zenális dilettánsok“ az evolúciós gondolat csíráit is megfogalmazták, noha csupán „melléktermékként“ más, jelentősebbnek vélt tárgyról szóló tanulmányaikban. Paradoxonnak tűnik, de történeti tény, hogy e kor hívatóság természetudósai gazdag részeredményeik ellenére alig kullognak az enciklopédisták összességükben haladó és átfogó elméletei mögött. Linné nagyszerű rendszerének különös szépséghibája a túlhordottság, az, hogy már születésekor elavult volt, mivel a felvilágosodás századában, a nagy francia forradalom előestéjén a fixizmus és a kreacionizmus alapjaira építette *Systema Naturae*-ját. Mégis úgy érezzük, hogy Stugren könyve méltatlanul mellőzi (alig említi, s akkor sem érdeme szerint) a nagy svéd rendszerezőt, aki a kettős nevezéktan és osztály—rend—nem—faj egymás alá rendelt kategóriáinak megalkotásával kora legnagyobb biológusa volt, s fixista nézetei ellenére működése nélkül a későbbi evolucionista tanok kidolgozása lehetetlen lett volna.

Darwin és Lamarck, valamint a darwinizmus és a lamarckizmus viszonya sokat vitatott és máig sem egyértelműen lezárt kérdés. A közöttük lévő ellentét nem antagonisztikus, hiszen természetbölcseleti alapállásuk megegyezik, de a szerzett tulajdonságok öröklődésének mikéntjét elvileg másként magyarázzák: Lamarck a szükségszerűnek, Darwin pedig a véletlennek tulajdonít nagyobb jelentőséget. A molekuláris biológia és a modern genetika szemszögé-

esten olyat produkált, amelyet — saját szavaival — „Rockefeller százazeirért sem tudnék megismételni, mert itthon csakis ez a párszáz ember készítet-het önmagamat felülmúlni“. És mintha a bartóki Este a szé-kelyeknél sugárzott volna to-vább a többi műsorszámban is, a székely virágszál Szöcs Szolga Ibolya zenetanárú és Kostyák Imre kolozsvári tanár dalolásában, a Szaktanács Folkloregyüttesének ballada-előadásában. Élmény volt a Művelődési Ház kamarazene-kerának bemutatkozása a meg-hívott bukaresti, kolozsvári, marosvásárhelyi és temesvári vendégek számára. Vastaps ju-talmazta a 101 éves férfikórus műsorszámait; az „öregek“ tel-jesítménye még mindig az egy-kori „fiúmei szinten“ tartja magát, mindnyájunk öröme-re, de aggodalmára is: vajon új-rateremtődhet-e majd az if-jabb nemzedéket befogó, fel-frissült kórusmozgalommal?

téka

Studii de istorie a filozofiei universale I.

Az Akadémia Filozófiai Intézetének munkatársai szép kötetben bocsátották ki egy új sorozat első tanulmánykötetét, amelyben az egyetemes filozófiatörténet érdekes és a román szakirodalomban eddig nem érintett kérdéseivel foglalkoznak: a XX. század első felének filozófiai problémáival. Vasile Florescu a retorika helyét és rehabilitálását vizsgálja a jelenkori filozófiában; Al. Boboc a neokantianizmus történetfilozófiai és kultúrfilozófiai jelentőségével foglalkozik, s különösen a szellemtörténeti iskola olyan képviselőinek munkásságát ismerteti, mint Windelband és Rickert, valamint a marburgi neokantianusok (Cassirer, Cohen) tevékenységére tér ki részletesen. A többi tanulmány írói a neotomista Jacques Maritain ismeretelméletével, az egzisztencializmus sajátos irányzatát képviselő Gabriel Marcel filozófiai gondolkodásának alapelveivel, a regényíró Saint-Exupéry filozófiai antropológiájával foglalkoznak. Figyelemre méltó Al. Popescu tanulmánya az egzisztencialista pluralizmusról (Kierkegaard, Heidegger, Jaspers, Sartre) és az azóta elhunyt Stela Cernea írása az amerikai Robert King Merton „funkcionalista” szociológiai rendszeréről. (Editura Academiei R.S.R., 1969.)

Szele Péter

Győzni

A fiatal Szele Péter novel-lái jellegzetesen az indulás dokumentumai. Nem egyértelmű művészi dokumentumok, de találunk e Forrás-kötetben olyan írásokat, amelyeknek „Sturm und Drang”-jából jó

ből vizsgálódva Stugren világos okfejtéssel helyezi ezeket az összefüggéseket a maguk helyére, miközben az 50-es évek rossz emlékü vitáinak bírálataival egyértelmű és mértékadó ártértékelését nyújtja ennek a bonyolult problémakörnek is. A darwinizmusból kinövő „utóelméletek” (neodarwinizmus, ultradarwinizmus, weismannizmus) elemzése során pedig különös élességgel körvonalazza e biológiai irányzatok történetiségét és azt a tényt, hogy a maguk rendjén eme sokat ostorozott „vadhajtások” is hozzájárultak a fogalmak letisztulásához, az evolúció szintetikus elméletének kikristályosodásához.

Az örökléstan és a darwinizmus vizsgálatára szentelt passzusok rövidségük ellenére is érdekesek és gondolatébresztők. Kiderül, hogy Mendel törvényeinek újrafelfedezése a századfordulón jeladasként hatott: a biológusok két táborra szakadtak, s ez a megosztottság évtizedekig fennállt. Akadtak olyanok, akik a mendeli genetika következtéseit több vagy kevesebb jóhiszeműséggel a darwinizmus ellenében igyekeztek kiaknázni, s nem ritkán a darwinizmus csődjét proklamálták. Másrészt jeles evolucionista tudósok (Tyimirjavez, Racoviță) hajlottak arra, hogy az örökléstan eredményeit alábecsüljék vagy éppen elítéljék. Végső kiteljesedésében azonban ez a párharc nem értett sem Darwin, sem Mendel tanainak. Ellenkezőleg, siettetta azt a kristályosodási folyamatot, amelynek során világossá vált, hogy nincs közöttük elvi ellentét: a genetika feltárta evolúciós tényezőket, amelyek a populációk mai arculatát alakítják, lényegében azonosak a geológiai korok grandiózus változásait kiváltó okokkal. A darwinizmus sirásójának kikiáltott genetika tehát napjainkban az evolúció elméletének teljes megújulását eredményezte.

Külön említést érdemel a könyv második harmadába iktatott 6. fejezet. A hazai tudománytörténet régi adósságaiból igyekszik törleszteni, amikor felvázolja a román kutatók hozzájárulását az evolúció szintetikus elméletének kialakításához. Victor Babeş, Grigore Antipa vagy Emil Racoviță szorosabb értelemben vett szakterületük mellett természetfilozófiai állásfoglalásaik révén a darwinizmus hazai győzelméhez is számottevően járultak hozzá, a közelmúltban azonban jelentőségüket gyakran több-kevesebb torzítással tárgyalták a különféle tanulmányok és szakkönyvek. Hasonló volt a helyzet a kérdés filozófiai vetületének elbírálásában is. Vasile Contától Xenopolon és Lucian Blagán át Negulescuig és Rădulescu-Motruig valamennyi jelentős román gondolkodó hozzászólt az evolúciós elmélet körüli vitához. Sajnos — állapítja meg Stugren — az evolúciós elmélet filozófiai és biológiai között hiányzott a termékeny együttműködés, sőt a kölcsönösség ma sem elég aktív. Pedig a darwinizmus kísérleti-tudományos és filozófiai megalapozásának egységét más úton biztosítani nem lehet.

Napjaink evolúciós felfogására az elmélyülés jellemző, az a törekvés, hogy a fejlődés mikéntjének feltárásában lehetővé válik a molekuláris életfolyamatok szintjére. Így lehetővé válik az evolúció jelenének vizsgálata: a mikroevolúció részeredményeinek leírása és elvonatkoztatása. Az életfolyamatok bo-

nyolult összefüggéseinek korszerű leírásához sok-sok új fogalmat kellett bevezetni. Stugren könyvének nagy érdeme, hogy végig sikeresen oldja meg a nehéz kérdések közérthető leírását, s még az elvont fogalmak tömör magyarázata sem válik fárasztóvá.

téka

Gábor Dénes

Benedek Marcell életműve

Benedek Elek születésének száztizedik és halálának negyvenedik évfordulója évében távozott el örökre tőlünk a nagy mesemondó fia, Benedek Marcell. Vannak írók, akik egyetlen nagy művet hagynak az utókorra élő örökségül, de vannak olyan alkotók is, akik egy egész életművel neveltek és nevelnek nemzedékeket igaz emberségre, szülőföldjük szeretetére, a szépség kultuszára. Ez utóbbiak közé tartozott Benedek Elek és Benedek Marcell is. Az apát másfél század kötetével termékenység tekintetében fia több mint kétszáz fordításával és eredeti alkotásával felül is múlta. Jól tudjuk, hogy a termékenység még nem záloga a halhatatlanságnak. De azt is tudjuk, hogy Benedek Elek könyvei éppúgy „örök útítársai” minden új nemzedéknek, mint fia európai és magyar irodalmi műveltséget közvetítő művei, fordításai vagy tanulmányai.

Irodalomtörténetírásunk sokáig marad még adósa e két nagy író teljes életművének felmérésével. Benedek Elek és Benedek Marcell irodalmi munkásságának eddigi értelmezői az apa életművének a szülőföldhöz tapadását, fia írásainak elsősorban európaiságát emelték ki. Így akarva, nem akarva egy népi—urbánus ellentét magyarázódott bele Benedek Elek és fia egymásba fonódó munkásságának értelmezésébe. Örömmel olvastam Faragó József nemrég az *Igaz Szóban* megjelent közleményét, mely már címében is új szempontot ígér: *Benedek Elek pályája a kisbaconi népmeséktől a népek mesevilágáig*. Elek apó európaiságát igazolva Faragó arra utal, hogy az apa „két frögyermekétől: Máriától és Marcelltól kapott segítséget” a „színes mesekönyv” összeállításában. Az a meggyőződés, hogy Benedek Marcell életműve az apjái mély ismerete nélkül igazában alig érthető meg. A *Magyar író tragédiája 1929-ben* című könyve nemcsak lírai vallomás a halott apa emléke mellett, hanem mint minden korábbi és későbbi önéletrajz jellegű írása, saját emberi és írói életútjának titkait kereső mű is. A szülőföld vonzása a „Föl-földdobott kő”-t juttatja eszünkbe, a fia apja hivatástudatát követve zarándokol vissza a kisbaconi Benedek-kúriába, majd szülei sírjához új erőt, új hitet meríteni.

Ismertem Benedek Eleket és tanítványa, tisztelője, majd barátja voltam Benedek Marcellnek. Felejthetetlen élmény marad számomra Elek apó látogatása Monostori-úti házukban. Bátyám, Jancsó Béla, a

prózaíró is születhet. Mindenestre igéretesebb az ilyen pályakezdés, amelynek feszültségét az erkölcsi dilemmák adják, semmint a sima „folyékony” mesélés, az anekdota könnyedsége. Egyik-másik novella regényt ígér — érdekes volna látni egy nagyobb művészi nektruhaszkodás eredményét. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Hodos László

Belső táj világgal

Folyóiratainkban való jelentkezése óta jó néhány év telt el, míg végre kötettel is — ha nem is Forrás-kötettel — az olvasók elé léphetett. Ha ez a kötet nem igazolja várakozásunkat, bizonyára annak is tulajdonítható, hogy (a szerző vallomása szerint) az 1961—1963 közötti termést gyűjtötte itt össze, amelyet azóta szerencsésen meghaladott. Programszerű nonkonformizmusa ezekben a régi versekben zavaros, erőltetett képekkel társul, noha majd mindegyik vers sorai mögül felcsillan a tehetség. Költészete azóta — úgy hisszük, egy ésszerűbb válogatás is ezt igazolná — jó irányban fejlődött. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1969.)

Erich Maria Remarque

Három bajtárs

A Nyugaton a helyzet változatlan világhírű szerzője ezzel az 1938-ban írott regényével némi csalódást okoz hívei népes táborának. A húszas évek Németországának gazdasági és erkölcsi bizonytalanságérzete a háttere a szerelmi történetnek, melyben felismerjük azt a humánumot és őszinteséget, mely egykor Remarque-ot oly népszerűvé tette. Am az elnyújtott kompozí-

téka

ció és a helyenként giccses megoldások, melyeket alig old fel a nem túl ötletes humor, azt eredményezik, hogy a regény erőnyei még inkább kidomborítják hibáit. Ezeket a hibákat pedig mit sem segít a fordító Majtényi Erik igényes, kulturált nyelve. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Kádár János

Sarkos szavak

A vályúfaragó költőjét a Forrás második nemzedékének egyik legtehetségesebb szerzőjeként ismertük meg; prózakötete (Fénycsikok nyomában) nemcsak nyelvi szépségeivel, hanem valóságlátásával is igazolta várakozásunkat, ez a mostani, harmadik Kádár-könyv pedig egyszerre mutat költői és prózaírói erőnyeket. Noha a címlap csak verseket ígér, a kötet egészét jellemző természet-élmény prózai költeményekben is előtűnik áll. Képgazdagság és szigorúan pontos kifejezés fér meg egymás mellett Kádár János legjobb írásaiban — a „sarkos szavak” című rezdülések kifejezésére ugyancsak alkalmazsak. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Bernard Malamud

A segéd

A mai amerikai irodalom nálunk érdemtelenül kevésbé ismert regényírójának ez a könyve amolyan modern „bűn és bűnhődés”: Frank Alpine, a csavargó, miután részt vett a Moris Bober elleni rablótámadásban, jóvá akarja tenni bűnét, s megpróbál segíteni a New York-i élheterlen kis zsidó fűszeresen. Kísérlete sikertelen ugyan, de közben az emberi életnek — az amerikai

Benedek Elek vezette írócsoport egyik leglelkesebb tagja volt. A házukban tartott összejövetelen részt vett Tamási Áron és Szentimrei Jenő is. Én Párizsból jöttem haza, s bár bátyám leveleiből a székely írócsoport minden tevékenységéről tudomásom volt, mégis e délutáni, óraking tartó kötetlen beszélgetés tárta fel előttem mint fiatal irodalomtörténész előtt élményszerűen azt a nagy munkát, amelyet Benedek Elek íróbarátai még az Erdélyi Helikon megalakulása előtt kifejtettek a nép felé fordulás, a falu és a kisváros életének megismerése terén. Benedek Marcellel először Budapesten találkoztam. De ekkor már csaknem minden könyvét ismertem s még egyetemi éveim alatt irodalomnépszerűsítő művei nyomán hasonló jellegű cikkeket kezdtem írni a romániai magyar szépirodalmi és ifjúsági lapokba. Az 1923-ban kiadott *Bevezetés az olvasás művészetébe* valóságos bibliám lett, s ma is azt vallom negyven évi tanári tapasztalatom nyomán, hogy csak Benedek Marcell magas igényű, de az irodalmat mindenkihez közelvívő módszere nevel igazán művelt olvasókat. Sok tucatnyi könyvének sikere bizonyítja ezt. A Kolozsvárt 1948-ban kiadott *Az irodalmi műveltség könyve* bevezetőjében találóan írja: „Az író egész életében ugyanazt a könyvet írja. Én is — ezt a könyvet írtam egész életemben. Szeretném hinni, hogy mindig jobban, teljesebben... Szeretem azt, amiről írtam: az irodalmi formában kifejezett életet.”

Utolsó, nem sokkal halála előtt megjelent népszerűsítő műve a kétkötetes *Világirodalom* volt. Közél hét évtizedes irodalmi munkássága kezdő korszakában, még 1912-ben jelentette meg Victor Hugóról írt nagy monográfiáját, utolsó nagy világirodalmi témájú műve; a *Shakespeare*, 1957-ben látott napvilágot. A világirodalom nagy alkotásainak népszerűsítése mellett Benedek Marcell ugyanolyan lelkesedéssel és tudással hozta a magyar olvasókhöz közel a klasszikus és modern magyar irodalom nagy értékeit. Ady-breviáriuma (1924) a rendkívül gazdag Ady-irodalomnak mindmáig egyik legkitűnőbb és legmaradandóbb hatású műve. A *modern magyar irodalom* (1924) is harcos kiállás volt az ellenforradalmi korszak kezdetén a modern magyar irodalom mellett. Benedek Marcell a népszerűsítés legkülönbözőbb formáit alkalmazta hosszú életpályája alatt. Közülük ma is rendkívül vonzó olvasmány a *Dél-sziget*, amelyben regényes formában mutatja be a magyar irodalom nagy értékeit.

Benedek Marcell kora ifjúságától kezdve a haladó polgári irodalom, művelődés és színházi kultúra híve volt. Ebben is apját követi, és nem véletlen, hogy már az első világháború előtti irodalmi tevékenysége szorosan köti őt a Nyugat íróinak táborához, a *Huszadik Század*hoz és a forradalmat előkészítő radikális mozgalmakhoz. 1904-ben Lukács Györggyel és Bánóczi Lászlóval létrehozta a Thália Társaságot, amelynek fő célja a színpadi kultúra művészi színvonalának emelése, szociális tartalommal való telítése volt. Kiemelkedő érdeme a Tháliának, hogy először rendszeresítette a magyar színházak közül a munkáselőadásokat. A színpadi kultúrához fűződő

korai kapcsolataival magyarázható, hogy haláláig munkásságának és érdeklődésének egyik központi területe a színház volt. Több eredeti drámán kívül neki köszönhetjük többek között Racine összes drámáinak, Romain Rolland forradalmi drámaciklusának fordítását. 1945-től 1947-ig a kolozsvári Magyar Színház dramaturgja és vendégrendezője. Nagy érdeme, hogy éppen a felszabadulás utáni esztendőekben, Janovics Jenő halála után a kolozsvári Magyar Színház művészi színvonalának megtartásához és továbbfejlesztéséhez páratlanul gazdag tudásával és a színpadi kultúra évtizedes ismeretével járult hozzá.

Ismeretes, hogy Benedek Marcellt a Magyar Tanácsköztársaság bukása után állásából elmozdították. Az írás és a fordítás maradt számára szinte élete végéig az egyetlen megélhetési lehetőség. Ez termékenységének egyik magyarázata. De ha csak ezzel értelmeznők végtelenül sokoldalú életművét, nem tudnók megérteni azt a sajátos szerepet, amelyet Benedek Marcell a XX. századi haladó magyar szellemi életben betöltött. Mi ihlette az író-több ezer cikke megírására, sok ezer előadás megtartására és több mint kétszáz kötet eredeti mű, fordítás, antológia megjelentetésére? Kétségtelenül nemcsak a megélhetési kényszer és az apjától örökölt írói termékenység vagy a kötelező kiadói, szerkesztői feladatok lelkiismeretes végrehajtásának szándéka. A magyar és világirodalmat népszerűsítő, a klasszikus és modern európai irodalom nagy alkotásait fordító, a lexikon-szerkesztő, az egyetemi tanár (és még oldalakon át sorolhatnók hét évtizedes tevékenysége területeit) az irodalmat és a műveltséget nemcsak rajongásig szerette, de mély meggyőződéssel hitt kora ifjúságától haláláig abban, hogy csak az igazi irodalom és a haladó műveltség képes az embereket jobbá tenni, átalakítani. Ez volt önzetlen nagy feladatvállalásaink titka, ezért dolgozott megvakulva is humanista eszményei valóra váltásáért.

Végül Benedek Marcellre emlékezve nem szabad elfelejtenünk szülőföldjéhez való hűségét sem. Aki 1963-ban kiadott *Naplómat olvasom* című önéletrajzát ismeri, vagy élete nagy sorsfordulóira gondol, tudja, hogy mennyi érzelmi és szellemi kapcsolat fűzte őt hozzánk. Bár egyetemi éveitől kezdve Budapesten élt, minden esztendőben megtette vándorútját Kisbaconba, a szülői házhoz. *Bevezetés az olvasás művészetébe* című könyve végén ezt olvassuk: „Áldás és békeség szálljon az apai házra, melynek födele alatt e könyvet befejeztem. Kisbacon, 1922. szeptember 15.” Szülei tragédiája még mélyebbé varázsolta szülőföldjével való kapcsolatát. 1944-ben, a német megszállás idején, hazaköltözik Kisbaconba, és 1945-ben a Bolyai Tudományegyetem meghívását elfogadva megkezdí egyetemi tanári munkásságát. Mint a bölcsészeti kar dékánja, naponta beszélgettem vele, tanúja voltam páratlanul nagy népszerűségének, csodálója a művelődés minden fontos területére kiterjedő feladatvállalásainak. 1945 és 1947 között kifejtett egyetemi nevelői és tudományos munkássága, közírói, lektori és dramaturgi tevékenysége mellett könyveket írt, szabadegyetemi előadásokat tartott és mindig szakított időt a diákokkal vagy a fiatal írókkal való egyéni foglal-

kisember életének különösen — olyan mélységei tárulnak fel az olvasó előtt, amely meggyőzőbb bármilyen hit szellemében fogant megváltá-eszménél. (Európa, 1969.)

Z. Ornea

Táránismul

A román szociológiai irodalom elhanyagolt ága volt a politikai pártok ideológiájának és történetének felmérése. Ornea tanulmánya a „fáránizmus”, vagyis a román parasztpárt ideológiájának eredetét és különféle változatainak megjelenési formáit dolgozza fel. Lényegében a narodnyicizmus sajátos román megjelenési formáiról van szó. Spiru Haret intellektuális népisége, Stere poporanizmusa, Mihalache parasztszemlélete, Rădulescu-Motru „romanizmus”, a „Gindirea” csoport faszizmushoz vezető ideológiája és a szövetkezeti szocializmus eszméi egyaránt helyet kapnak benne. Ornea nyomon kíséri a „fáránizmus” történetét 1880-tól 1938-ig, s az ideológiai és szociológiai törekvések mellett elemzi a nemzeti parasztpárton belüli politikai csoportosulások (Mihalache, Maniu, Vaida-Voevod, Lupu, Stere, Junian, Madgearu) ellentmondásait és ellentéteit, amelyek úgyszólván évente vezettek szakadásokhoz és átcsoportosulásokhoz. A szerző külön fejezetben foglalkozik Rădulescu-Motru szerepével a „fáránizmus” ideológiájának kialakításában. (Editura politică, 1969.)

IV. Miedzynarodowe Biennale Exlibrisu Współczesnego

Az impozáns vármúzeum csúcstíves termeiben immár a IV. Malborki Nemzetközi

téka

Ex libris Biennalé ünnepségei és a vele kapcsolatos kiállítás is lezajlottak. A Malborki Múzeum gondozásában megjelentetett katalógus — a korábbiakhoz hasonlóan — „bibliofil csemegé”-nek tekinthető, olyan választékos ízléssel szerkesztett, pontos és részletes kiadvány.

A biennalék színvonala fölött igényes rendezőbizottság őrökköi. Részt venni rajta csak meghívásos alapon lehet. Ez a tény különös hangsúlyt ad a hazánk színeit egymagában képviselő Paulovics László szereplésének: három kiállított ex librise közül a katalógus egyet reprodukcióban is bemutat, s a szerző fényképét és rövid életrajzát is közli.

Számszerű megoszlás tekintetében a lengyelek vezetnek: 33 művészük jut szóhoz. A fennmaradó 37 helyen 12 európai ország 36 művésze osztozik. Bemutatott munkáik kitűnő izelítőt nyújtanak kontinensünk ex libris-kultúrájának mai állásáról, sőt, a brazil W. G. Nassi négy markáns fametszete arról ad hírt, hogy az óceán túlsó oldalán is vannak hívei ennek az intím műfajnak. (Museum Zamkowe w Malborku, 1969.)

Illyés Gyuláné — Illés Sándor — Jankovich Lajosné — Lányi Miklósné

Gyógypedagógiai pszichológia

A magyarországi szakkönyvek ez évi bukaresti kiállításán joggal keltett érdeklődést az Illyés Gyuláné szerkesztésében megjelent könyv gazdag tartalmával, technikai kivitelezésével. A szerzők — Illyés Gyuláné, Illés Sándor, Jankovich Lajosné és Lányi Miklósné — túllépve a csupán divatos vagy éppen csak kötelező szakmai áramlatokon, kiváló ötvözetben nyújtják mindazt, amit e tudományág elmélete és gyakorlata felhalmozott. Beható elemzését kapjuk a fo-

kozásra is. Fényt terjesztett, európaiságra és szülőföldszeretetre nevelt, mert tudta, hogy ez a legmélyebb kapocs, mely a népeket összeköti.

Budapestre távozása után is gyakran jött látogatóba hozzánk, és minden útjának végső állomása Kisbacon volt. Utoljára 1967 júliusában találkoztam a már évek óta megvakult Benedek Marcellel. Bátorral kerestem fel, s beszédünk tárgya — mi sem természetesebb — a kisbaconi út élményei, Benedek Elek emlékének idézése volt. Csodáltam lelki erejét, ahogy akár a múlttól, akár terveiről beszélt. De aki Benedek Marcellt ismerte, tudta, hogy a tervek mögött milyen akaraterő áll. Élete utolsó két évében hat nagyobb könyvet fejezett be. Még megérte azt az örömet, hogy kormányunk létrehozta Kisbaconban a Benedek Elek Emlékházat. Az ünnepséget üdvözlő sorai után pár nappal halt meg. De életműve — akárcsak édesapjáé — mindannyiunk közös öröksége, amelyet őriznünk és tovább adnunk kell.

Jancsó Elemér

Egy verselemző szimpozion tanulságai

Mi a műelemzés feladata, a leírás vagy az értékelés? Mi ezek között az összefüggés?

Hankiss Elemér vitaindítójának ezek a gondolatai is jelezhetik, milyen megélenkült, nemzetközi érdeklődés hatására hívta össze a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Stiliztikai és Verstani Bizottsága Budapesten ezt a verselemző szimpoziont. „Nem várhatunk többet, mint hogy a különböző nézetek megszólaljanak” — hangsúlyozta Barta János elnöki megnyitójában. Valóban, elsősorban a széles körű felmérés szándékát tükrözték a rendezés alapelvei, célkitűzése. Nagyszámú akadémikus, nyelvész, irodalomtörténész mellett a legkülönbözőbb módszerekkel kísérletező neves és kezdő kutató kapta kézhez az első részvételi felhívást, mely szerint a konferencia célja: „azoknak a nyelvi, stilisztikai, irodalomtörténeti, szociológiai, lélektani és más mozzanatoknak, törvényszerűségeknek tisztázása és esetleg valamiféle rendszerezése volna, amelyek szerepet játszanak a költői alkotás megformálásában.” A megadott közös feladat szerint minden egyes résztvevőnek a kijelölt két vers elemzése keretében (Kassák: *A ló meghal a madarak kirepülnek*; Babits: *Ősz és tavasz között*) egy-egy tetszőleges, fontosnak ítélt versteremtő elvet, mozzanatot kellett bemutatnia. A további összehangolás, a minél többoldalú megvilágítás és jelentkezőknek előbb módszerük megjelölését kellett beküldeniük, majd pedig előadásuk vázlatát, amely sokszorosítva jutott el valamennyi résztvevőhöz.

A megnyitó után először „maguk a költők szólaltak meg” — lemezről, elmondva megjelölt verseiket, majd (Barta János, Szépe György, Miklós Pál és

Szabolcsi Miklós elnöklete alatt) kezdetét vette a kétnapos program a következő referátumokkal:

1.

Hankiss Elemér: Vitaindító szempontok

Rónay György: A szimultanista ihletforma Kassák versében

Kovalovszky Miklós: Kassák versének stílusrétegei
Rába György: Párhuzamok és ellentétek a két versben

Baránszky-Jób László: Irodalmi formanyelv és költői élmény

Martinkó András: Próza, ritmikus próza, vers, szabad vers

Széles Klára: Vers-szerkezet Kassáknál és általában

2.

Gáldi László: Babits versének ritmikai elemzése

Kecskés András: Babits versének komplex metrikai elemzése

Papp Ferenc: Kassák versének nyelvi elemzése az Odra 1013 típusú elektronikus számológépen

Petőfi S. János: Kassák versének kompozicionális struktúrája

Török Gábor: Költői attitűd és nyelvi kifejezés

Simoncsics Péter: A vers mint dinamikus struktúra

3.

Ungvári Tamás: A „versidő“ problémája Babitsnál

Kuczka Péter: A „negatív formák“ szerepe az irodalmi alkotásban

Voigt Vilmos: A „kijelentés-matrix“ vizsgálata a két versben

Bojtár Endre: A Kassák-vers „tartalma“

4.

Vitányi Iván: Verselemzés a zenei funkció-tan alapján

Szegedy-Maszák Mihály: Szintaxis és zeneiség

Bernáth Árpád: A Kassák-vers embléma-szerkezete

Csuri Károly: A Kassák-vers motívum-szerkezete

Kanyó Zoltán: Irodalmi művek szemiotikai analízise

A pusztas felsorolás megidézi már azt a sokrétűséget, amely megnehezítette az ülések elnökeinek munkáját, különösen az egész ülészakot lezáró Szabolcsi Miklósét, a kutatások átfogó, szintetikus képének kialakításánál. Minden egyes felszólalás megérdemelné az egyedi bemutatást, s egyben izgalmas kérdések sűrűjébe vinne. Itt arra szorítokozunk, hogy a szimpozion „seregszemle“-jellegéből fakadó kérdéseket állítsuk előtérbe.

Éppen ez az úttörő vállalkozás, a különböző szakterületeken és módszerekkel folyó kutatások egymás mellé állítása sűrítette és kiemelte a megoldásra váró alapproblémák nagy részét. Így eleven élménye lehetett a szimpozion résztvevőinek az irodalomelmélet tudományos alapfogalmainak, pontos magyar szakkifejezéseinek égető hiánya. Egyéni kísérleteket hallhattunk ennek áthidalására — akár a klasszikussá vált poétikai, verstani fogalmak használatával (Gáldi László, Martinkó András), akár a

téka

gyatékosok minden típusa pszichológiai sajátosságainak, a gyógypedagógiai lélektani megismerés és tanácsadás, valamint a fogyatékosok munkalélektana sokrétű, egyéni-társadalmi vonatkozásainak. A korszerű fogalomtisztázás, rendszerezés e terület elméleti szintjén éppoly mértékben érdeme a szerzőknek, mint a módszerek, az értelmezési módok reális használhatóságának bemutatása. Egybevetve a könyv egészét a felhasznált és teljességre törekvő könyvészeti tájékoztatóval még jobban kidomborodik szintézis-jellege, annak ellenére, hogy e területen még sok a nézetkülönbség. A csak részben kidolgozott kézikönyv méltó folytatása az alkalmazott lélektan e területén folyó kutatásnak. (Akadémiai Kiadó, 1969.)

Istoria lumii în date

A román történelmi irodalom hagyományait követve és a nemzetközi tudományos világ ilyen irányú tevékenységébe beilleszkedve hasznos munkát végzett az Andrei Opetea akadémikus vezette szerzői kollektíva, amikor elkészítette a világtörténelem adatokba sűrített áttekintését. A munka értékes segítséget nyújt mind a nagyközönségnek, mind a szakembereknek az események, személyiségek időrendbeli helyének meghatározásában az emberi történelem egészét illetően. A gazdag forrásanyagra támaszkodó, több mint 600 lapra terjedő mű feldolgozza folyamatoságában és egyidejűségében a világtörténelem legjelentősebb politikai, gazdasági, kulturális, hadászati és más jellegű mozzanatait az őstársadalomtól napjainkig (1968. január 1-ig). Felöleli va-

téka

lamennyi nép történelmi útját, szoros összefüggésben az egyetemes emberi haladással, minden nép hozzájárulását az egész emberiség anyagi és szellemi javainak megteremtéséhez. A szerzők a periodizálásban a történelmi materializmus útmutatását követték, ugyanakkor tudatosan elhatárolták magukat az Európaközpontúság szemléletmódjától: ismertetésük az egész Föld lakosságára vonatkozik. A könyv jól áttekinthető adatokba foglalt panorámája az emberi civilizáció fejlődésének. A tényleges anyagot a világtörténelem kiemelkedő alakjainak — uralkodók, államfők, hadvezérek — országokkénti, kronológiai sorrendbe foglalt felsorolása és részletes névmutató egészíti ki. (Editura Enciclopedică Română, 1969.)

*Raul Călinescu
és munkaközössége*

Biogeografia României

Minden ország könyvkiadásában vannak kötetek, melyek megjelenése tudománytörténeti esemény. Ilyen esemény a Raul Călinescu vezette munkaközösség életföldrajzi munkájának megjelenése. A fejezetek az élőlények földrajzi elterjedésével foglalkozó tudomány romániai eredményeit foglalják össze, áttekintést nyújtanak a flóra, a fauna és a vegetáció viszonyairól; az élő világ történeti fejlődéséről az ország területén és helyzetéről a kontinens összképében. Öt külön fejezetben élettereként csoportosítva tárgyalja a hegy- és dombvidékek, síkságok, álló- és folyóvizek, a Fekete-tenger, valamint a barlangok állat- és növényvilágára vonatkozó legfontosabb ismereteket; végezetül összefoglalja az ember eddigi hatását

nyelvtudományt, annak modern kutatásait véve segítségül (Kovalovszky Miklós, Petőfi S. János, Papp Ferenc, Voigt Vilmos, Kanyó Zoltán), akár más művészeti ágak elméletéhez fordulva (Vitányi Iván, Szegedy-Maszák Mihály). De már ez a csoportosítás sem teljesen hű, mert a felsoroltakon belül is hangsúlyoznunk kell a terminusok *egyéni* alkalmazását, saját kombinációk szerepeltetését. S tán ez nevezhető legáltalánosabbnak: nyelvészet, filozófia, lélektan, és irodalomtörténet, verstan, stilisztika tapasztalatainak közös alkalmazására történt a legtöbb kísérlet (Rónay György, Baránszky-Jób László, Széles Klára, Török Gábor, Simoncsics Péter). Így az elemzők legtöbbje „maga kovácsolta szerszámokkal” dolgozott, kialakítva a maga szótárát, részben a nemzetközi szakirodalom terminusaiból válogatva, részben saját kategóriákat, megjelöléseket alkotva. Hallhattunk „alineaíris versmodell”-ről, „szintaktikai kijelentés-matrix”-ről, „síkváltásos architektúra”-ról. Néhány kutató óvatosan már eleve egyetlen központi kategóriát választott, s aköré csoportosította mondanivalóját, referátumát pedig ennek meghatározásával kezdte (Bernáth Árpád: „emléma”, Csuri Károly: „motívum”). Nem véletlen, hogy általános tetszés fogadta ezt az eljárásmodot. S az sem véletlen, hogy a szimpozion egyik első, egyöntetű megállapodása éppen abban a kérdésben történt, hogy az „izmusok” (szürrealizmus, expresszionizmus és hasonló) a verselemzésben nem tekinthetők pontos, tudományos kategóriáknak.

De ha e terminológiai soknyelvűségben jelöljük meg a szimpozion egyik első jellemző vonását, egyben alaprobléma-felvetését is, ugyanakkor már beleütközhetünk egy másik, nem kevésbé feltűnő jelenségbe. Különös módon a kifejezések sokfélesége, a módszerek szerteágazása ellenére távol állt a szimpozion a bábeli zavartól. Meglepő könnyedséggel születtek közmegegyezések éppen az alaproblémák felismerésében, meghatározásában. Ilyen egyesség mutatkozott például az egzaktásra törekvésben. Az előadók kivétel nélkül tárgyiias kifejezésmodot kerestek, hallgatólag bekapcsolódva abba a folyamatos kísérlet-sorba, amely a természettudományokhoz hasonlóan a művészetek elméletében is az egyértelműség, bizonyíthatóság lehetőségeit kutatja. Ugyanígy a bemutatott elemző eljárások mindegyike illusztrációja lehetett Hankiss Elemér előrebocsátott jellemzésének: a XX. század elemző gyakorlata szembenáll a XIX. századával, teljes műértelmezés, minden szempont figyelembevétel helyett egyetlen aspektusra koncentrál. Együttal e megváltozott gyakorlat alapos indokai is kiolvashatók a referátumokból, vitákból. Ezek a látszólag kommunikációt veszélyeztető, specializált, részletekbe menő analízisek — többségükben — intenzitásban nyerik meg azt, amit extenzitásban veszítenek. Így megfogalmazottan vagy kimondatlanul, a referátumok legtöbbjében ott feszültek a vers, az irodalmi mű lényegére vonatkozó állítások, hipotézisek, illetve e lényeg megközelítésének organikus elképzelései. Konkrét példák sora kívánkozna ide bizonyításul. Kiragadunk néhány ilyen állítást, definíciót, feltételezést, az előadás-vázlatok alapján.

Martinkó András szerint „az írásmű valamely funkció szolgálatában organizált, szervezett nyelv... A modern kor új szellemi struktúrákat teremtett, a szabad vers ezek egyike“. Rába György a „versek paradoxonára“ mutat rá mint „az adott struktúra megismerésének kiindulópontjára. Voigt Vilmos az eddigi „összehasonlító-formai elemzések“ után „összehasonlító-tartalmi elemzés“ lehetőségét keresi. Baránszky-Jób László szerint „a lírai költemény értékstruktúrája érzékenyen magán viseli az élet-situáció bélyegét: a társadalmi-történelmi szituációhoz való viszonyát és a költői életmű immanens fejlődésében, tehát a költői egyéniség fejlődésében elfoglalt helyét illetően is“. Szegedy-Maszák Mihály: „A zenei formák analógiájával való elemzés azért hasznos, mert figyelmeztet rá, hogy a költői nyelv — akár a zenei, és ellentétben az értekező-magyaró, tudományos nyelvvel — önmagát artikulálja. A költemény jelentése — akár a zenemű — jórészt immanens.“ E sorok írója a költői mű formateremtő elvét az esztétikai minőség hordozójaként fogja fel, olyan lényegként, amely a művet művé teszi, illetve jobb vagy rosszabb művé. Így hipotézise: „Minden műnek megvan a saját jelleme, amely speciális egységében, szerkezetében (struktúrájában: organikus voltában) egzisztál. S amely, minél jobb minőségű a mű, minél közelebb áll a »remekműhöz«, annál szervezettebb egység, annál könnyebben kimutatható, belső evidenciájában kézenfekvőbben megragadható.“

Ez a néhány idézet ízelítőt ad abból, hogy a módszerek sokrétűsége ellenére hogy tudtak érintkezni, ütközni, illetve kapcsolódni egymáshoz az olyannyira különböző elemző eljárások, s miképp kerülhettek előtérbe a mindenkor művészi alkotás közös, alapvető vonásai. Sok szó esett a különböző módon felfogott mű-elemek ismétlődéseiről, a ritmikus visszatérésekről egy-egy műben, a kompozícióról; a más-más módon értelmezett struktúrákról. A keretek megszabottsága nem adott módot a vélemény-cserék teljes kibontakozására, éppen a jelzésekre való leszűkítettség, a kényszerű tömörség, a szünetek hangulata, beszélgetései mutatták, mennyi minden maradt kimondatlanul. A speciális fejtegetések nyomán parázs viták támadtak, izgalmas kérdések vetődtek fel. Joggal tűnhetett úgy a résztvevők előtt, mintha a műelemzés sajátosan alkalmas lenne az irodalomtörténet égető, általános problémáinak megfogalmazására, s egyúttal a megoldás gyakorlati kísérleteinek felvonultatására is.

Mindez jelzi azt is, hogy a szimpózium előhangnak, előmunkálatnak tekinthető csupán. S ez indokolhatja azt is, hogy miért előzi meg fokozott várakozás a teljes és kiegészített anyag kötetben való megjelenését (az ülészak teljes vitaanyagát magnetofonon rögzítették). A kötet egyúttal a kísérlet folytatásának is biztató jele, amelynek következő lépéseként prózaelemző szimpóziumra kerül sor.

Széles Klára

téka

az ország élővilágára. A több száz bibliográfiai utalással kiegészített munka (melyet, sajnos, nem láttak el név- és tárgymutatóval) hasznos segédkönyve minden természetben dolgozó, természetismerő embernek. (Editura științifică, 1969.)

D. Popovici

Romantismul românesc Partea I-a

A román romantikáról szóló kötet a jeles szerző eddig kiadatlan hagyatékából merít: a XIX. század első felének irodalmát bemutató egyetemi kurzusát tartalmazza, nagyobb részt első nyomtatásban, néhány már előbb közölt tanulmány beiktatásával. A romantika meghatározásával és fejlődésének irányával foglalkozó rész után általános képet kapunk a román irodalmi életéről, és monografikus fejezeteket Heliade Rădulescu, Bolliac, Alexandrescu, Bolintineanu, Negruzzi, Kogălniceanu, Russo és mások alkotásáról. A Lyceum-sorozatban, Ioana Petrescu (egyetemi tanársegéd, a szerző leánya) gondozásában és Dan Simionescu professzor előszavával kiadott könyv a román irodalommal foglalkozók széles rétegeit érdekli. (Editura tineretului, 1969.)

